

ve yazma kitaplarıyla ünlü bir müze (Habîb Burgiba Müzesi) bulunmaktadır. Münestîr'deki başlıca sanayi tesisleri tekstil (daha çok yünlü kumaş), zeytinyağı, sabun ve üretimi çok eskiden beri devam eden tuz (Bekrî, II, 692; Yâkut, V, 209-210) üzerindedir. Şehrin merkez olduğu aynı isimli idarî bölüm 1019 km² genişliğinde olup 2005 yılının başlarında 454.000 nüfusa sahipti.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Arab, *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkyye ve Tunis* (nşr. Ali eş-Şâbbî – Naîm Hasan el-Yâfi), Tunus 1985, s. 47-48, 51-52; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 73; Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 692, 718; Şerîf el-İdrîsî, *Nühzetü'l-müşâk*, Beyrut 1409/1989, I, 282; II, 289, 302-304; *el-İstibşâr fî 'acâ'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 120; Yâkut, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 209-210; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, VI, 139; X, 512-513; İbn Hallikân, *Vefejât*, I, 245, 305; IV, 285; VI, 67-68; Ticânî, *Rihletü't-Ticânî* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 30-31, 369; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 7, 89; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müğheb*, Kahire 1329-30, s. 352; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtâr*, s. 551; Hasan el-Vezzân, *Vaşfü İfrîkyye*, s. 84-85; Mahmûd Makdîş, *Nühzetü'l-enzâr fî acâ'ibi'l-tevârîh ve'l-ahbâr* (nşr. Ali ez-Zevârî – M. Mahfûz), Beyrut 1988, I, 113, 137, 500-502; II, 320; D. Hill – L. Golvin, *Islamic Architecture in North Africa*, London 1976, bk. İndeks; Süleyman Mustafa Zebîs, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye fî'l-bilâdî't-Tünisiyye*, Tunus 1978, s. 31, 35, 38-40; a.mlf., *Monastir, ses monuments*, Tunus 1964; Muhammed et-Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 27, 203, 431; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 180, 280, 359, 361; Hasan Berkâvî, "Tecrîbetü medineti'l-Münestîr fî'l-muhâfaza 'ale't-tâbi'î'l-'Arabiyyi'l-İslâmî ve f'âdetü tavzîfi'l-me'âlimi'l-eşeriyye", *el-Hıfâz 'ale't-türâsi'l-mi'mâriyyi'l-İslâmî*, Mekke 1409, s. 613-646; Fethî M. Ebû İlyâne, *Coğrafiyyetü Tunis*, İskenderiye, ts. (Dârü'l-ma'rifeti'l-câmiyye), s. 124, 127; K. J. Perkins, *Historical Dictionary of Tunisia*, Metuchen 1989, s. 90; Néji Djelloul, *Les fortifications côtières ottomanes de la régence de Tunis (XVIe-XIXe siècles)*, Zaghouna 1995, I, 243-253; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mîmari Eserleri*, Ankara 2002, s. 119-121, 244, 246, 265; Füsün Soykan, "Tunus Turizmi Üzerine", *Ege Coğrafya Dergisi*, sy. 7, İzmir 1993, s. 100; Georges Marçais, "Manastir", *IA*, VII, 274-276; a.mlf., "Ribât", a.e., IX, 734-735; S. Soucek, "Monastir", *EF* (Fr.), VII, 229-231.

İSMAIL YİĞİT

MÜNİF MEHMED PAŞA

(1830-1910)

Osmanlı devlet adamı,
eğitimci ve dışındır.

Asıl adı Mehmed Tâhir'dir. Mehmed Münif, Tâhir Münif, Mehmed Tâhir Münif gibi farklı şekillerde de anılmaktadır. Yazılarında Münif, Münif Efendi, Münif

Paşa imzalarını kullanmıştır. Doğum yılıyla ilgili olarak 1240 (1824-25) ile resmî biyografisindeki 1246 (1830-31) arasında değişen farklı tarihler verilmektedir. İlk tahsiline Antep'te Nuruosmaniye Medresesi'nde başladı. Babası Hoca Abdülhâdi Efendi'nin görevi dolayısıyla gittiği Kahire'de Kasr-ı Âlî Medresesi'nde öğrenimini sürdürdü. Ayrıca babasından ve diğer bazı hocalardan Arapça, Mirza Senklâhdam adlı İranlı bir edipten Farsça okudu. Batılılaşma sürecine girmiş olan Mısır'da Avrupa kültürüyle karşılaşma imkânı buldu ve Fransızca öğrenmeye başladı. Mısır'da ortamın Türkler aleyhine bozulması üzerine 1849 yılı sonlarında ailesiyle birlikte buradan ayrıldı. Ailesi Antep'e dönerken kendisi Şam'da kalıp Emeviyye Medresesi'nde öğrenimini tamamladı (Aralık 1850). İki yıla yakın bir süre Şam eyaleti Meclis-i Kebîr Kalemî'nde çalıştı. Ağustos veya Eylül 1852'de İstanbul'a gitti. Ocak 1853'te Bâbiâli Tercüme Odası'nda Arapça ve Farsça mütercimi oldu. Bu arada Fransızca'sını geliştirdi. 1854'te Gelibolu Asâkir-i Muâvîne Komisyonu başkâtipliği, 1855'te Berlin'de sefâret ikinci kâtipliği, ardından Berlin başkâtipliği görevine getirildi. Bu suretle Batı uygarlığını daha yakından tanıdığı gibi önde gelen Aydınlanma düşünürlerinin eserlerini okudu. Üniversitede halka açık felsefe, hukuk ve siyaset derslerini takip etti. Yaşadığı dönemde bu düzeyde bir üniversite ilişkisi bile çağdaşları arasında kendisine özel bir yer kazandırmıştır. 1857'de Berlin'den dönerek ikinci defa Tercüme Odası'na giren Münif Mehmed'in görevi sonraki yıllarda da sık sık değişti. Bunlar arasında Meclis-i Kebîr-i Maârif reisliği, Tahran sefirliği, üç defa getirildiği, toplam dokuz yıla yakın süren Maarif nâzirliği de bulunmaktadır. 1894'te başlayan ikinci Tahran elçiliği onun son resmî görevi oldu. Bunun ardından ölümüne kadar süren İstanbul hayatı tam bir yalnızlık içinde geçti. 6 Şubat 1910'da vefat etti. Özlük dosyasında Türkçe, Arapça, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca "tekel-lüm ve kitâbet" edebildiği kaydı bulunmaktadır.

Bir Osmanlı aydını olan Münif Paşa'nın fikrî ve edebî hayatı resmî hayatına nisbetle çok daha önemli ve ilgi çekici görülmüştür. Zira medrese öğrenimi, aldığı özel dersler, üniversite kültürü ve birikimi yanında Tercüme Odası'nda iken farklı fikir çevreleriyle tanışmış, bu bilgi ve kültür ortamları ona zengin bir entelektüel seviye ve içtimaî statü kazandırmıştır. Özellikle Tercüme Odası'ndaki görevi sırasında ta-

nıştığı Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı Ahmed Kemal Paşa öğreniminden evliliğine kadar kendisine destek vermiştir. Kemal Paşa, Berlin sefiri olunca Mehmed Münif'i de kâtip olarak yanında götürmüş, dönüşleri de birlikte olmuştur. Böylece Kemal Paşa'nın konağı ona hem kültürel birikim hem devlet kademelerinde yükseliş imkânı kazandırmış, Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa ile de bu konak aracılığıyla tanışarak daha üst düzeyde destek ve yardım görmüştür.

Münif Paşa'nın öncülüğünde yayım hayatına başlayan *Mecmûa-i Fünûn* onun en önemli kültürel ve fikrî başarılarından. Bu mecmuanın yayın ilkeleri kendi düşüncelerinin de genel karakterini ortaya koymaktadır. Mecmua özellikle dinî konularla günlük siyaseti neşir alanının dışında bırakmış olup bu tutum giderek Münif Paşa'nın aydın kimliğinin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmiştir. Münif Paşa, Batı'daki siyasî anlayış çerçevesinde toplama organik bir şahsiyet olarak bakan ilk Osmanlı aydınlarından. Bugünkü anlamda toplum için ilk defa "hey'et-i ictimâiyye, ehl-i meclis" tabirlerini o kullanmıştır. Ona göre insanlar özerk varlıklar olmayıp ait buldukları çevreyi meydana getiren aktif birer varlıktır. Toplumun varlığı fertlerden bağımsız olduğuna göre insan toplumun unsuru olmaya mecburdur; yani öncelikle bir toplumsal gerçeklik vardır ve insanlar kendilerini "hey'et-i ictimâiyye için bir illet farzetmelidir." Çünkü sosyal yapının bugünkü hali dikkate alındığında bir kişi tek başına yükümlü olduğu işlerin hepsini birden yerine getiremez.

Münif Paşa, toplumu çağın gerisinde bırakan yönleriyle görenekleri eleştirmektedir. Bu anlamda "görenek belâsı" deyişi ona aittir. Münif Paşa'ya göre işlevini yitirmiş teknik usul ve uygulamaları içeren şekliyle görenek yeniliklere uyumu engellemektedir. Eğer Batı, Osmanlı toplumu gibi göreneklerine saplanıp kalsaydı tel-

Münif
Mehmed
Paşa

MÜNİF MEHMED PAŞA

graf, demiryolu, vapur gibi yeniliklere ulaşamayacaktı. Münif Paşa, İstanbul için büyük tehdit oluşturan yangınların sebebini sırf göreneğe bağlılık neticesinde sürdürülmesinde ısrar edilen ahşap evlerin varlığı ile açıklamaktadır. Halbuki Avrupa bu görenek tutkusunu aşarak binaları kâğır yapmaktadır. Coğrafi ve teknik keşiflerin getirdiği gelişmeleri çok iyi değerlendiren Münif Paşa'ya göre mîknatısın keşfi, barut, gaz lambası, telgraf gibi teknik gereçlerin icadı sadece birer teknolojik gelişme olarak kalmamakta, toplumsal değişmeye de işaret etmektedir.

Yenilik taraftarlığına rağmen Münif Paşa, zamanının yoğun siyasî olaylarının içinde Osmanlı yönetimine olan bağlılığını koruyabilmiştir. Hiçbir döneme karşı siyasî vaziyet almayı kendi kişiliğini de pekiştirmiştir. Aslında bu onun günübürlük politika karşısındaki tutumudur ve kendisi, politika olarak seçtiği bilgi aktarıcılığının gerçekte ne ölçüde köklü bir siyasî tercihle ilgili olduğunun farkındaydı. Fakat bunu devrindeki siyasîlere ve yenilikçi aydınlara anlatamamıştır. Siyasî literatürü meydana getiren başlıca meseleleri insan hakları, terakkî, hürriyet, sosyalizm ve komünizm, meşrutiyet, cumhuriyet ve demokrasi şeklinde sıralayan Münif Paşa, çeşitli yazılarında ele aldığı bu konuları tanıtarak kendi toplumu için geçerlilikleri üzerinde durmuştur. Meselâ sosyalizm ve komünizmin Batı'da ortaya çıkış sebeplerini inceledikten sonra bu sebeplerin ve onların ortaya çıktığı şartların Osmanlı toplumun-

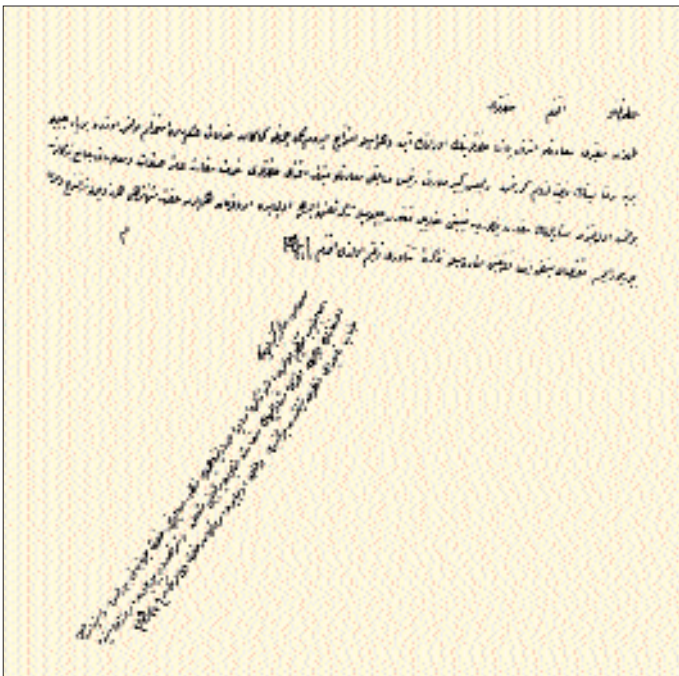
da bulunmadığını söyleyerek bu yeni akımların hiçbir şekilde kendi ülkesinde kabul görmeyeceğini öne sürmüştür. Çünkü bunlar, "bir lokma ekmeğe hasret-i iştiyâk bulunması gibi münasebetsiz müsavatsızlıklar"ın bulunduğu bir ortamda görülür. Avrupa'daki bu eşitsizlikler Osmanlılar'da yoktur. Ona göre Batı'nın geliştirip savunduğu komünizm ve sosyalizm gibi doktrinler yoksulları istismar etmekten başka bir sonuç vermez.

Münif Paşa düşüncede terakkici, hürriyetçi, medeniyetçi ve asrîlik yanlısı bir çizgi izlemiştir. İnsanı eşref-i mahlûkât olarak ele alan İslâmiyet'in bu yaklaşımından yola çıkarak insan hürriyetini savunmakta, hürriyeti her türlü gelişmenin temeli saymaktadır. Ancak hür bir insan kendisinin ve toplumun gelişimine katkıda bulunabilir. Başlangıçta dinle açıkladığı bu görüşlerini daha sonra Batı'daki düşünce akımlarından etkilenecek geliştirmiştir. Özellikle insan hürriyeti, sanayi, terakki gibi konularda Montesquieu, John Stuart Mill, Marquis de Mirabeau etkilendiği düşünürler arasındadır.

Yazılı ve sözlü her türlü faaliyetin amacının toplumda bilime karşı bir merak uyandırmak, özellikle gençlere bilim sevgisini aşılacak olduğunu ısrarla dile getiren Münif Paşa için bilgi bir iktidardır ve bu iktidar insanın bilgisi oranında artmaktadır. Bu sebeple Münif Paşa bilimin entelektüel yararı kadar pratik sonuçlarıyla da ilgilenmiştir. Neticeleri itibarıyla bilimin her meslek erbabı için geçerli olduğunu,

bilimde ilerleyen milletlerin becerilerinin de geliştiğini söylemiş, bunun doğruluğunu kimya sanayii, tarım gibi uygulamalı alanlardan örneklerle teyit etmiş, bilimin pratik sonuçlarının kendi ülkesinde henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde ilmin çeşitli meselelerin çözümüne yardımcı olduğuna dikkat çekmiştir. Onun bilime verdiği önemi bu konuda yazdıklarının sistematik sıralamasından anlamak mümkündür. Nitekim bilimin kavramsal analizinden sınıflamasına, bazı bilim örneklerine, bilimin insanlık için ifade ettiği öneme kadar çok geniş yelpazede yazılar yazmıştır. Bu yazıları yanında Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmâniyye'deki görevi sırasında icraatıyla da Batı bilgi ve bilimlerinin ülke gençliğine aktarılmasında son derece etkili olmuştur. Türkiye'de ilk popüler bilim dergisi olan *Mecmûa-i Fünûn* da Münif Paşa'nın editörlüğünde yayımlanmıştır.

Münif Paşa'nın resmî görevlerinin en önemli yönünü eğitimciliği oluşturur. Beş yıllık Meclis-i Kebîr-i Maârif reisliğiyle Marif nazırlıklarının yanında sivil hayatı da Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre baştan sona bir öğretmenliktir (*XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 180). Temel eğitimle ilgili görüşlerini ortaya koyduğu "Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân" isimli makalesi (*Mecmûa-i Fünûn*, sy. 5 [1279], s. 176-185) Türkçe'de modern pedagojiye dair ilk deneme olarak değerlendirilmektedir (Doğan, *Tanzimatın İki Ucu*, s. 162-170). Arap harflerinin ıslahı meselesi de ilk defa onun tarafından gündeme getirilmiştir. Eğitimin ıslahıyla ilgili yaklaşımı önce mevcut durumu tesbit etmek ve ardından çözümler geliştirmektir. Batı eğitim sistemiyle karşılaştırmalar yaparak ülkede uygulanan sistemin son derece yanlış ve yetersiz olduğunu, çocuklara anlamadıkları bir yığın sarf, nahiv, mantık ve meânî kuralları ezberletildiğini söylemiş, bu yanlışlıkları gidermek için önce öğretmen yetiştirme ve eğitim yöntemini düzeltme meselelerinin ele alınması gerektiğini belirtmiş, çocukların Türkçe'yi kolaylıkla okuyup yazabilmelerini ve müsbet ilimlere başlangıç teşkil eden dersleri okumalarını sağlayacak bir usul ve program uygulanmasını teklif etmiştir. Bu arada eğitimde dayak vb. şiddet araçlarının uygulanmasını da kesinlikle reddetmiştir. Tanzimat'la birlikte başlayan ıslahat hareketlerinin başarılı olabilmesi için halk eğitimine önem verilmesi gerektiğini savunmuştur. Onun Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmâniyye'yi kurması, *Mecmûa-i Fünûn*'u çıkarması, cemiyetin bünyesinde bir kütüphane ve kıraathane aç-

Münif Mehmed Paşa'nın Tahran sefirliğine tayiniyle ilgili belge (BA, Hariciye, nr. 15329)

ması, dârülfünunda halk dersleri başlatması gibi faaliyetleri bu amaca yöneliktir.

Başta okul ve kitap olmak üzere mecmua, gazete gibi yayın organlarını da birer "intişâr-ı maârif" aracı olarak gören Münif Paşa, eğitimin yaygınlaştırılmasına hizmet eden bu tür araçların ülkede görülmesi her yeni örneğini sevinçle karşılamıştır. Özellikle kızların eğitilmesi gerektiğini yazılarında ve icraatında göstermek suretiyle bu konunun da öncüsü olmuştur. Fénelon, Fontenelle ve Voltaire'den seçilmiş on bir diyalogdan çevirdiği *Muhâverât-ı Hikemiyye*'nin onuncu diyalogu kadınların eğitimsizliğinin kişiler ve toplumlar için olumsuz sonuçlarını konu edinmektedir. Bu çeviri seçimi topluma verilen mesaj açısından önemlidir. Kızların da erkekler gibi eğitilmesi düşüncesi onun nâzırlığı esnasındaki icraatına da yansımıştır. Bu konudaki ilk uygulama 3 Mart 1880'de idâdî seviyesinde açılan bir kız mektebidir. Ayrıca Maarif nâzırlığı sırasında Kıbrıs'ta bir kız mektebinin açılmasına ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.

Münif Paşa, Cem'iyet-i İlmîyye-i Osmâniyye bünyesinde kurulmasını sağladığı kütüphane dolayısıyla ülkeye bir milli kütüphane kazandırma girişiminin öncüsü kabul edilmiştir. Kütüphanecilik faaliyetinin bir başka yönü de İstanbul kütüphanelerinin kataloglarının hazırlanması ve İstanbul vakıf kütüphanelerinin düzenli kataloglarının devletçe bastırılmasıyla ilgilidir. Ayrıca ilk kütüphane yönetmeliği de onun nâzırlığı sırasında yayımlanmıştır.

Eserleri. 1. *Dâstân-ı Âl-i Osmân* (İstanbul 1299). Osmanlı Devleti'nin 600. kuruluş yıl dönümü münasebetiyle kaleme alınmış manzum bir eser olup Osman Gazi'den II. Abdülhamid'e kadar otuz dört padişah dönemindeki önemli hadiseleri içermektedir. 2. *Hikmet-i Hukûk* (İstanbul 1302). Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'tan öğrencisi Sâbit Efendi tarafından yayıma hazırlanmış hukuk felsefesi ders notlarıdır. Müellifin tabii hukuk kavramına özel bir vurgu yaptığı hukuk felsefesine dair bu eser Türkiye'de sahasında ilk çalışmadır. Düello hukuku gibi meselelere yer verilmişinden ötürü geniş ölçüde Batı kaynaklarına dayanılarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Metinde Kant, Montesquieu, Bentham ve Fichte gibi filozoflara atıf yapılmaktadır. 3. *Telhîs-i Hikmet-i Hukûk* (İstanbul 1301). Münif Paşa'nın hikmet-i hukuk ders notlarının Mekteb-i Hukuk'tan öğrencisi Mahmud Esad Efendi tarafından neşre hazırlanmış özet versiyonudur. 4. *Medhal-i İlm-i Hukûk* (İstanbul

1299). 5. *İlm-i Servet* (İstanbul 1302). Bu eseri de Mahmud Esad Efendi yayıma hazırlamıştır. Serbest piyasa ve teşebbüs hürriyeti ilkesinin ekonomide hareket noktası yapıldığı kitapta ekonomik liberalizmin dayandığı model iktisadî hayatın tabii düzeni olarak değerlendirilmektedir. 6. "Târih-i Hükemâ-i Yûnân" (*Mecmûa-i Fünûn*, kesintili olarak sy. 13-45 [1280-1284]). On altı bölüm halinde yayımlanmıştır. 7. *Ter-kibibend* (İstanbul 1311). Tek sayfalık levha halinde basılmış, mektebin önem ve değerinden bahseden bu uzunca manzumeyi Bursalı Mehmed Tâhir iktibas etmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 428-430). 8. *Muhâverât-ı Hikemiyye* (İstanbul 1276). Voltaire'in *Dialogues et entretiens philosophiques* ile *Dialogues et anecdotes philosophiques* adlı eserlerinden, Fénelon'un *Oeuvres* ismiyle toplu olarak yayımlanmış yazılarından ve Fontenelle'in *Dialogues des morts* adlı kitabından seçilmiş felsefî diyalog tarzındaki bir dizi metnin tercümesidir. Kitap, Yûsuf Kâmil Paşa'nın Fénelon'dan çevirdiği *Tercüme-i Telemak*'tan önce basıldığı için Batı dillerinden çevrilen ilk edebî ve felsefî eser ol-

Münif Mehmed Paşa'nın *İran'a Giden Ricâl-i Osmâniyye Hakkında Ma'lûmât* (*İran Risâlesi*) adlı eserinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 4422)

ma özelliğini taşımaktadır. Kitapta yer alan on bir diyalog sırasıyla evrenin yaratılışı ve anlamı, şöret tutkusu ve medeniyet, toplumların kalkınma ve gelişmesi, vatan severlik ve millî menfaatlerin üstünlüğü, saray hayatında mutluluğun imkânı, Tanrı'nın ispatı, ekonomik hayat ve kalkınma, Avrupalı aydının Amerikalı yerlilere bakışı, filozoflar ve devlet adamları, kadının eğitimi, insanın acımasızlığı ve hayvan hakları konularını işlemektedir. Türkçe'de *Se-filler* adıyla tanınan Victor Hugo'ya ait *Les misérables* isimli romanın *Ceride-i Havâdis* gazetesinde (sy. 480-503 [1276/1862]) *Mağdûrîn Hikâyesi* adıyla imzasız olarak tefrika edilmiş özet çevirisinin de Münif Paşa'ya ait olduğunu gösteren araştırmaların bulunduğunu belirtmek gerekir (Budak, s. 339-359).

Basılı eserleri dışında *İlm-i Belâgat* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kıtaplığı, Muallim Cevdet, nr. K 219), *İran Risâlesi* (*İran'a Giden Ricâl-i Osmâniyye Hakkında Ma'lûmât*) (İÜ Ktp., TY, nr. 4422; İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., El Yazmaları, nr. 401; risâlenin yenei harflerle neşri için bk. Akın, s. 147-152), *İngiltere Tarihinden Birkaç Yaprak* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 65), *Âdât-ı Ümem* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 404), *Lâyihâ* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Lâyihalar, nr. 85) gibi yazma halinde çalışmaları ve *İstîlâhât-ı Türkiyye*, *Lisân-ı Hâl*, *İran Hâtıratı* (*İran Rûznâmesi*) adlı eserleri de bulunmaktadır (Budak, s. 400-418). Bursalı Mehmed Tâhir'in Münif Paşa'nın çalışmalarına dair verdiği listede yukarıda kaydedilenler dışında yirmiyeye yakın eserinin adı zikredilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 428). Münif Paşa'nın *Mecmûa-i Fünûn* ve *Havâdis-i Evrâk* dergileriyle *Ceride-i Havâdis* gazetesinde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 428-430; Ağah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1960, s. 153; Orhan F. Köprülü, "Münif Paşa'nın Hayatı ve Tahran Sefirlikleri Münasebetiyle İran Hakkında Bazı Vesikalar", *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul 1971, s. 277-292; Altan T. Önal, *Münif Paşa* (yüksek lisans tezi, 1973), AÜ DTÇF; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 180-182; Recep Duran, *Münif Paşa: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi* (yüksek lisans tezi, 1982), AÜ DTÇF; Yeşim İşil, *Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mecmua-i Fünun* (yüksek lisans tezi, 1986), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Meral Alpay, "Değişen Kütüphane Anlayışı ve Münif Paşa", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 19-24; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Cemiyet-i İlmîyye-i Osmanîye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri", *Osman-*

MÜNİF MEHMED PAŞA

İlmi ve Meslekî Cemiyetleri, İstanbul 1987, s. 197-220; İsmail Doğan, *Eğitim İletişim Yabancılaşma*, Samsun 1990, s. 45-61; a.mlf., *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991; a.mlf., "Batılılaşmanın Eğitim Kanadında Bir Modernist Aydın: Mehmet Tahir Münif Paşa ve Eğitimi Kişiliği", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara 1991, s. 409-427; a.mlf., *Akıllı Küçük: Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyokültürel Bir İnceleme*, İstanbul 2000, s. 224-230; a.mlf., "Siyasal Tutum Geliştirmede İki Tanzimat Aydın: Münif Paşa ve Ali Suavi", *İslâmî Araştırmalar*, III/4, Ankara 1989, s. 200-207; Adem Akın, *Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Ankara 1999, s. 26-31, 147-152, ayrıca bk. tür.yer.; İnci Enginün, *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul 2000, s. 21; Ali Budak, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa*, İstanbul 2004, tür.yer.; Ebüzziya Tefrik, "Münif Paşa", *Yeni Tasvir-i Efkar*, sy. 251, İstanbul 10 Şubat 1910; Ali Fuat, "Münif Paşa", *TTEM*, yeni seri, I/4 (1930), s. 1-16; Müjgan Cumbur, "Münif Paşa Lâyihası ve Değerlendirilmesi", *TAD*, II/2-3 (1964), s. 223-231; Ekrem Işın, "Osmanlı Bilim Tarihi: Münif Paşa ve Mecmua-i Fünun", *TT*, II/11 (1984), s. 61-66.

İSMAİL DOĞAN

MÜNİR DEDE

(bk. KÖKTEN, Mehmet Münir).

MÜNİR NURETTİN SELÇUK

(bk. SELÇUK, Münir Nurettin).

MÜNKATİ'

(المنقطع)

Senedin

sahâbiden sonra gelen kısımda bir veya daha çok râvisi atlanarak rivayet edilen hadis anlamında terim.

Sözlükte "kesmek" mânasındaki *kat*' kökünün "infi'âl" kalıbından türeyen (inkitâ') ve "kesilmiş, koparılmış" anlamına gelen *münkati'* kelimesinin terim mânası üzerinde ihtilâf edilmiş ve birbirinden farklı tarifleri yapılmıştır. Terminolojinin henüz yerleşmediği mütekaddimîn döneminin ilk üç asrında bu terim "senedi muttasıl olmayan rivayet" anlamında kullanılmıştır. İmam Şâfiî'nin, senedinde râvisi düşmüş rivayetlerle mürsel rivayetlere *münkati'* demesi bunu göstermektedir. Daha sonraki muhaddislerden Tirmizî ve Ali b. Medîni gibi âlimlerin de sahâbî râvisi düşen rivayeti *münkati'* olarak nitelendirmesi ("Şâlât", 149; *el-İlel*, s. 67-68) mütekaddimîn'in bu terimi "senedinde kopukluk bulunan her çeşit rivayet" mânasında kabul et-

tiğini ortaya koymaktadır. Nitekim V. (XI.) yüzyıl muhaddislerinden İbn Abdülber de, ister Hz. Peygamber'e ister başka birine nisbet edilsin muttasıl olmayan her rivayeti *münkati'* kabul etmiştir (*et-Temhîd*, I, 21). Bu kullanım ve tariflerden, mütekaddimîn dönemi muhaddislerinin seneddeki inkitâdan kaynaklanan mürsel, mu'dal ve muallak gibi rivayet türlerini *münkati'* kelimesiyle ifade ettikleri anlaşılmaktadır. III. (IX.) yüzyıl muhaddislerinden Berdicî'nin *münkati'* "maktû" (tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn'in söz ve fiilleri) anlamında kullanması hadis usulcülerini tarafından eleştirilmiştir (Nevevî, s. 84).

Hadis terimlerinin yerleştiği müteahhirîn devrinde ise önce mürsel, ardından mu'dal ve muallakın tarifleri yapılmış ve bunlar *münkati'*dan ayrılmıştır. Nitekim *münkati'*, "isnadında sahâbîye varmadan önceki bir râvinin kendisinden hadis duyduğu bir kişiden rivayette bulunması" şeklinde tanımlayan Hâkim en-Nîsâbü'rî mürseli *münkati'*dan ayırmış, bunların farklı birer tür olduğunu ve bunu bilen hadişçilerin az bulunduğunu söylemiştir. İbnü's-Salâh da Hâkim'in tarifini benimsemiştir (*Ulûmü'l-hadis*, s. 57; Irâkî, s. 71). *Münkati'*, "isnadında sahâbîye varmadan önce bir râvisi veya peş peşe olmamak şartıyla birden fazla râvisi düşen yahut senedinin baş tarafından bir veya birkaç râvisi atlanan yahut senedi hiç zikredilmeyen hadis" olarak tanımlayan müteahhirîn devri hadis usulcülerini bu tarifle seneddeki inkitâdan kaynaklanan mürsel, mu'dal ve muallak hadisi istisna etmişlerdir (Abdullah Sirâceddin, s. 98). Bu dönem muhaddislerinden bir kısmı *münkati'*, "tebeu't-tâbiînden bir râvinin tâbiîyi atlayarak doğrudan sahâbiden naklettiği hadis" mânasında kullanmışsa da bu kullanım pek itibar görmemiştir. Tebeu't-tâbiîn devri âlimlerinden Kiyâ el-Herrâsî *münkati'*, "bir kimsenin hiçbir sened zikretmeden 'kâle Resûlullah' diye naklettiği hadis" şeklinde tanımlamış, ancak İbnü's-Salâh ve diğer bazı âlimler böyle bir tanımın bilinmediğini, dolayısıyla bir değer taşımadığını söyleyerek bunu eleştirmişlerdir (Bedreddin ez-Zerkeşî, II, 12). İhtilâflı bir konu olmakla birlikte müteahhirîn muhaddislerinin çoğu senedinde "racûl" ve "şeyh" gibi *mübhem** râvi bulunan hadisleri de *münkati'* saymıştır.

Hadis usulcülerini *münkati'* hadisleri senedinde bir râvisi veya iki râvisi atlanan hadislerle müphem râvisi bulunan hadisler şeklinde üçe ayırmışlardır: Senedinde bir râvisi düşen *münkati'* hadise Müslim'in

tahrîc ettiği, "Mümin pis olmaz" ("Hayız", 115) meâlindeki hadisin İsmâil b. Uleyye > Humeyd et-Tavîl > Ebû Râfi' es-Sâîğ el-Medenî > Ebû Hüreyre senediyle gelen rivayet örnek gösterilmiştir. Bu senedde Humeyd ile Ebû Râfi' arasında bulunması gereken Bekir b. Abdullah el-Müzenî düşmüştür (Buhârî, "Gusûl", 23, 24; İbn Mâce, "Tahâret", 80; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 92).

Abdürrezzâk b. Hemmâm tarafından Süfyân es-Sevrî > Ebû İshak es-Sebûî > Zeyd b. Yüsey' el-Kûfî > Huzeyfe b. Yemân isnadıyla merfû olarak nakledilen, "Eğzer yönetim işini Ebû Bekir'e verirsiniz şüphesiz o kuvvetli ve güvenilir bir kimsedir ..." hadisi (Hâkim en-Nîsâbü'rî, s. 28-29; ayrıca bk. Heysemî, V, 176) senedinde iki râvinin düşmesiyle meydana gelen inkitân örneğidir. İbnü's-Salâh'ın belirttiğine göre bu seneddeki birinci inkitâ Abdürrezzâk ile Sevrî arasındadır. Çünkü Abdürrezzâk hadisi Sevrî'den işitmemiş, ikisi arasında bulunan Nu'mân b. Ebû Şeybe el-Cenedî'den almıştır. İkinci inkitâ ise hadisi Süfyân es-Sevrî'nin Ebû İshak'tan işitmeyip arada düşmüş bulunan Şerîk b. Hanbel el-Absî'den duymasıdır.

Senedinde müphem râvi bulunan hadise örnek, "Allahım! Senden işimde bana sebat vermeni isterim ..." meâlindeki (Tirmizî, "Da'avât", 23; Nesâî, "Sehiv", 61) Ebû'l-Alâ b. Abdullah b. Şihhîr > adı zikredilmeyen iki kişi > Şeddâd b. Evs tarikiyle nakledilen hadistir. Senedde "iki kişi" diye geçen şahısların kim olduğu bilinmediği için bu senedde inkitâ mevcuttur (Hâkim en-Nîsâbü'rî, s. 28). Bazan senedinde müphem râvi bulunduğu halde *münkati'* sayılmayan hadisler de vardır. "Kişinin âcizlikle günahkârlık arasında kalacağı bir zaman gelecektir. Bu zamana yetişen kimse âcizliği günahkârlığa tercih etsin" meâlindeki hadisin bir şeyh > Ebû Hüreyre > Resûlullah şeklinde nakledilen hadis böyledir. Burada "şeyh" diye zikredilen râvinin hadisin diğer bir rivayetinde Ebû Amr el-Cedeli olduğu belirtildiğinden inkitâ ortadan kalkmış olmaktadır (Alâî, s. 108-109).

İnkitâ açık ve gizli olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Açık inkitâ râvinin yaşadığı zamana yetişmediği bir kişiden rivayette bulunmasıdır. Gizli inkitâ ise râvinin, zamanına yetiştiği halde kendisiyle görüşmediği bir hocadan veya görüştüğü halde hadis almadığı ya da aldığı hadisi değil kendisinden duymadığı başka bir hadisi nakletmesidir. Açık inkitân basit araştırma yöntemleriyle tesbiti mümkündür. Gizli inkitâ ancak ricâl ilmi konusunda uz-